

SERMAYEYİ ŞAHA KALDIRAN NEO LİBERAL POLİTİKALAR: ÇİFTENİN ALTINDA KALAN EMEK

Berna GÜLER*

Özet: Tarihsel kapitalist gelişim süreci üretim, değişim ve tüketim için yeni emek arzı, yeni emek süreçleri ve çalışma tarzı da gerektirir. Daha fazla kar, daha fazla sömürü ve daha fazla sermaye birikimi için bu kaçınılmaz bir gerekliliktir. Zira sermayenin yeniden üretiminde toplumsal ilişkilerin, üretim yöntemlerinin de yeniden yapılandırılması gerekir. Böyle olduğu için de neo liberal politikalar sermayenin önündeki engelleri kaldıran araçlar olarak gerekeni yerine getirir.

Anahtar sözcükler: emek süreçleri, sermaye birikimi, üretim biçimleri

Neoliberal Policies That Start up the Capital: The Trampled Labor

Abstract: Historical development of capitalist development necessitates new supply of labor, new processes of labor - and new ways of working too - for exchange and consumption. For more profits, more exploitation and more accumulation of capital, this is an inevitable necessity. Yet, modes of production and societal relations should be restructured during the reproduction of capital. Thus, neoliberal policies will fulfill these necessities for accumulation, serving as the tools through which obstacles for capital are eliminated.

Key words: labor processes, capital accumulation, modes of production

“... emek zenginler için harikalar
ama işçi için yoksunluk üretir.
Saraylar ama işçi için inler üretir.
Güzellik, ama işçi için solup sararma üretir.”
(Marx, 1844)

Giriş

Hegel’in şu veciz ifadesi, 21. Yüzyılda yaşadığımız çağı da özetler niteliktedir:

“Bizim düşünce zengini akıl yürüten çağımızda her şey için, ne kadar kötü ve abes olursa olsun, iyi bir neden gösteremeyen bir kimsenin fazla değeri yoktur. Dünyada bozulmuş ne varsa, bunların hepsi iyi nedenlerle bozulmuştur” (Marx, 2011).

19. Yüzyılda bireysel zenginliğin, toplumsal zenginliği getireceği tezi 20. Yüzyılın son çeyreğine de damgasını vurur. 1960’lı yıllardan itibaren başlayan ve 1970’li yıllarda hızla düşen dünya ölçeğinde sermaye birikim hızı; sermaye devir hızını şaha kaldıracak olan serbest piyasa ekonomisine sarılır. Serbest piyasa ekonomisi savunucularından olan F.A. Hayek ekonomik subjektivizm tezi ile 1974 yılında Nobel Ekonomi ödülünü alır. Arkasından ekonomik krizin nedeninin hükümetlerin konjonktür politikaları olduğu bunun için para politikalarının

uygulanmasının gerekliliğini savunan tezi ile M. Friedman 1976 yılında Nobel Ekonomi ödülünü alır. Böylece neo liberal politikaların bilimsel temelleri inşa edilmeye başlanır. Erken kapitalist ülkelerde örneğin 1979 yılında İngiltere Başbakanı M. Thatcher ve 1981 yılında ABD’de Başkanı R. Reagan neo liberal politikaların, değişimi ve daha iyi hayatı vaat eden propagandası ile başa gelirler. Böylece bölgesel kayışlar, sanayisizleşme, artan işsizlik, istihdamın hizmetler sektörüne yığılması, esnek istihdam politikalarının sarsıcı etkisiyle emekçi sınıflarının gelecekteki kurumları geniş toplumsal kesimleri güçsüz bırakacak şekilde zayıflatılmaya başlanır.

Geç kapitalist ülke olan Türkiye’de ise 24 Ocak 1980 tarihinde neo liberal politikaları içeren serbest piyasa ekonomisinin çarklarını döndürecek olan ihracata dayalı büyüme programı, dönemin Hükümeti tarafından açıklanır. Neo liberal programın baş

*Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

mimarı Turgut Özal, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası 1983 yılında çok partili hayata geçiş ile birlikte kurucusu olduğu Anavatan Partisi "Çağ Atlayan Türkiye" sloganı ile birlikte başa gelir. Turgut Özal askeri darbe için şunları söyler: "12 Eylül(ün) ... yıkıntıdan, çöküntüden kurtardığına canı gönülden inanıyorum." Türkiye İşveren Sendikası Konfederasyon Başkanı ise "gülme sırası şimdi bizde" derken, Bülent Eczacıbaşı dönemi, "1980 bizim için bir umut oldu, fazlalıklarımızı attık, uzmanlaşmamızı derinleştirdik, dışarı açılabiliriz" diye değerlendirir. Oysaki askeri darbe, sermaye dışı kesimler için tam bir ters yüz oluşu beraberinde getirir. Ancak 1980'den beri günümüze kadar neo liberal politikaların oluşturduğu ekonomi politika programlarını izleyen Hükümetler başa gelir. 1990'lı yıllarda Tansu Çiller'in Doğru Yol Partisi ile ev ve araba "çift anahtar" vaadinde bulunurken, Necmettin Erbakan'ın Refah Partisi "adil düzen" vadi ile Refah-Yol koalisyonu gerçekleştirilir. 2001 Türkiye krizi sonrasında ise üçlü koalisyon (DSP-MHP-ANAP) döneminde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulanmaya başlanır. Bu program 2002 yılında yeni kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin parti programı olur. Hükümeti tek başına kurar ve "Güçlü Ekonomi, Güçlü İrade" sloganı ile birlikte neo liberal politikaların taçlandırıldığı 13 yıl boyunca, erk olmayı sürdürür.

Ne için, kimin için refah sorularını yanıtlayabilmek için zenginliğin kimin elinde olduğunu bakmamız gerektiği açıktır. Forbes, 2015 yılının dünyanın en zenginlerinin birinci ve üçüncü sırasında Amerikalı, ikinci sırasında ise Meksikalı zengin olduğunu açıklarken, Forbes sıralamasında Türkiye'den 2014 yılında 24 zengin, 2015 yılında ise 8 kişi eklenerek 32 en zengin kişinin yer aldığını açıkladı. Dünyanın en zenginlerinin yer aldığı Amerika ve Meksika'da toplumsal refahın ve zenginliğin de birinci sırada olması beklenirken her iki ülke de artarak devam eden yoksulluğa sahiptir. Türkiye'de ise nüfusun yüzde 39'5'i yoksulluk envanterine kayıtlı olup, ülkede on kişiden dördü yoksuldur (ASPB, 2015). 31 ülke için oluşturduğu OECD'nin 2014 Sosyal Adalet Liginin en kötü beşi içinde en son sırada Türkiye yer alırken Meksika ikinci ve ABD beşinci sırada yer almaktadır. İşin özü: Kapitalist toplumsal gelişme kaynağını; nimetlerin ve kazançların bireyselleştirilmesinden, maliyetlerin ve risklerin ise toplumsallaştırılmasından alır.

Kapitalist toplumsal düzen içinde politikaların uygulanması üretim ilişkilerinden bağımsız gerçekleşemez. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimi ise emek ve sermayeden oluşan sınıflı toplumun

çelişkili güç mücadelesini içerir. Dolayısıyla kapitalist toplumsal gelişme; tarihten, sınıftan, bütünden ve ilişkisellikten uzak analiz edilemez. Büyüsü bozulmuş dünyayı anlamak, tahribatın gerçekliğini kavramak ve zenginliğin esas sahibini görebilmenin yolu ise sınıf merkezli analiz yapabilmektedir.

Sermayenin süreksizliğinin sürekliliği: Emek sürecinin sürekliliği

Bağımlı süreçler olarak soyutlanan büyüdü dünya, nasıl bir incelemeye tabi tutulur? Diyalektik olmayan bir inceleme küçük bir parçayla başlanıp, onun diğer parçalarla ilişkisini kurarak daha genel olan bütünü inşa eder. Oysa diyalektik bir araştırma önce bütünü, sistemle veya bu bütünden ne anlaşılıyorsa onunla başlayıp, daha sonra parçayı, onun bütün içinde nasıl işlediğini araştırır ve sonunda başlangıç noktası olan bütüne ilişkin daha net bir kavrayışa ulaşır (Ollman, 2006). K. Marx'ın diyalektik yöntemi de kapitalizm için kapitalizmin bir parçası olan herhangi bir şeyi incelerken kullanılan bir sıçrama taşıdır. Bir başlangıç noktası olan kapitalizm, kendi içinde zorunlu koşulları ve sonuçları ile birlikte irdelediği etkileşen toplumsal süreçleri de içinde barındırır. Marx'ın diyalektik yöntemi sermayenin emekle, kapitalistlerle ve işçilerle ya da onun ortaya çıkışına ve işleyişine katkıda bulunan diğer bütün şeylerle olan gerçek bağlarını onun yapıcı unsurları başlığı altında inceler (Ollman 2006).

B. Ollman'ın çok net ifade ettiği gibi (Ollman, 2006): "Duvardan düştükten sonra bir daha asla eski haline dönemeyen yumurta adam Humpty Dumpty misali, işleyen parçaları daha baştan birbirinden bağımsızmış gibi düşünülen bir sistemin bütünlüğünün daha sonra tekrardan kurulması mümkün değildir. Diyalektik araştırmanın kendisi, kapitalizmde nelerin olup bittiğini somutlamayı, kapitalizmin işlemlerini ve gelişmesini sağlayan araç ve biçimlerin izini sürmeyi ve sonra da onun ne yöne doğru ilerlediğini yansıtmayı amaçlar".

Ana akım iktisatçılar tüm değişkenlere ve bunlar arasındaki bağlantıları sermayenin ne olduğuna dışsal şeyler gibi ele alırlar. Bir başka ifadeyle iktisatçılar, sermayeyi salt maddi üretim araçlarından veya bunları alırken harcanan paradan ibaret görür ve sermayeyi tarih dışı bir değişken olarak değerlendirme yanlısına düşerler. Bununla birlikte açık olarak ifade edilmiş olmamasına karşın sermaye, iktisatçıların gözünde her zaman var olmuş ve var olmaya devam edecek bir şey haline gelir (Ollman, 2006). Öte yandan metanın ve paranın kapitalist toplumda emekçilerin karşısına bağımsız

biçimlerde çıkarılması emek gücünün mübadelesini mümkün kılarken, bu meta ve para yeni değer üretiminde kullanılacak üretim araçlarına dönüştürülür. Aslında sermaye, para ve metanın ne olduğunun anlaşılması, onların geleceğinin aynı zamanda onların kendilerinin parçaları olduğunu açığa çıkartır (**Ollman, 2006**).

Marx'ın kapitalizmin temel işleyişine ilişkin değişkenler arası bağlantıyı sağlayan, sistemi oluşturan bir arada tutan harç, üretim sürecinde açığa çıkan emek-değer teorisi. Üretim sürecinin en özgül ifadesi ise emek sürecidir. Emek değer teorisi, kapitalist sisteme adını veren "sermayenin" de temel belirleyicisi olmaktadır. Bununla birlikte emek gücünü ve emek enerjisiyle ortaya çıkan metaları ve aynı süreçte kendisi de bir meta olan paranın analize katılmasıyla değer yasası biçimlenir (**Ercan, 2006**). Sermaye düzenini (kapitalizmi) tanımlayan, aynı zamanda tarihsel belirli bir dönemin özellikleri ile biçimlenen temel değişkenler; meta, para ve emek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Marx, değişkenler arasında içsel ilişkileri açıklayabilmek için başlangıç noktasını meta olarak seçmiştir. Muazzam meta üretimi, beraberinde yeni farklılığı ve çeşitliliği içeren toplumsal ilişkileri getirmektedir. Dolayısıyla Marx'ın değer teorisi tarihsellikten bağımsız olarak ele alınamadığı gibi değer teorisinin sadece metaların değişim değeri ve fiyatlarını açıklamaya çalışan niceliksel bir teori olmadığını bilmek gerekir (**Ercan, 2006**).

Mevcut ürünlerin emek sürecinin sadece sonucu değil aynı zamanda varlık koşulları olması, ürünlerin bu sürece dâhil edilmesi de, geçmişteki emeklerinin ürünlerini kullanım değerleri olarak koruyabilecek ve onları kendilerini gerçekleştirebilmelerini sağlayabilecek tek araç olan canlı emekle bir araya getirmeleri gerekir (**Marx, 2011**). Öncelikle sermaye sahibi kapitalist, emek gücünü satın alarak, (**Marx, 2011**): "...emeği canlı bir maya olarak, ürünün yine kendisine ait olan cansız unsurlarına katmıştır. Emek süreci, kapitalist açısından, kendisi tarafından satın alınmış olan metanın, emek gücünü tüketilmesinden ibarettir; ne var ki, o, bu metayı ancak onun tüketim araçları ile donatarak tüketebilir. Emek süreci, kapitalistin satın almış olduğu, ona ait bulunan şeyler arasındaki bir süreçtir. Bunun için de, kendi şarap mahzenindeki fermantasyon sürecinin ürünü ne kadar onunsa, bu sürecin ürünü de o kadar onundur."

Emek sürecinde kullanılan değişmeyen sermaye (hammadeler, makineler, enerji vs.) açığa

çıkan metaa yeni bir değer katmaz, üretim sürecindeki emek gücü metaa değer katar. Metaa içkin olan değer, değişmeyen sermaye ve değişen sermaye (emeğin değeri ücret) toplamından fazla olmalıdır. Dolayısıyla emekçinin yarattığı değer, ücretine karşılık değerden fazla olmalıdır. İşte bu fazlalığın kaynağı artı-değerdir. Artı-değer, yaratılan zenginliğin kaynağıdır. Böylece, üretilen metaa ait olan değer ile emek gücüne verilen değer (ücret) eşit olamayacaktır (**Ercan, 2006**).

Öte yandan emek sürecinde, emekçi; değer katarken aynı zamanda değeri koruyarak faaliyet halindeki emek gücünün canlı emeğin, doğal bir özelliği olarak açığa çıkartır. Bu özellik, işçi için hiçbir şey ifade etmezken; kapitaliste çok şey kazandırır ve de mevcut sermayenin değerini korunmasını sağlar. Süreç sorunsuz işlediği sürece, kapitalist, emeğin bu bağışını fark etmeyecek şekilde birikim yaratmaya devam eder (**Marx, 2011**).

Emek, neden sermayeye bağış sunduğunu fark etmez? Marx, 1844 El Yazmaları adlı eserinde iktisat yasalarına göre işçinin kendi nesnesi içinde yabancılaşmasını şu şekilde açıklar (**Marx, 1993**) "*İşçi ne kadar üretirse o kadar az tüketecek nesnesi vardır. Ne kadar çok değer yaratırsa, o kadar çok değerden düşer ve saygınlığının azaldığını görür. Ürünü ne kadar biçimliyse, işçi o kadar biçimsizdir. Nesnesi ne kadar uygarsa, işçi o kadar barbardır. İş ne kadar erkliyse, işçi o kadar yoksunlaşmış ve doğanın o kadar kölesi durumuna gelmiştir.*" Bununla birlikte ekonomi politiğin işçi (emek) ile üretim arasındaki dolaysız ilişkiyi göz önünde tutmaması sonucu emeğin üzerindeki yabancılaşmayı da gizler. Egemen yapının işçinin, emek araçlarına ve emek ürünlerine yabancılaşmasını gizlemesi sonucu kolaylıkla "*emeğin yerine makineleri geçirir, ama işçilerin bir bölümünü barbar bir çalışma içine atar ve öteki bölümünü de makine durumuna getirir. Us, ama işçi için budalalık, aptallık üretir*" (**Marx, 1993**).

Öte yandan insanın içinde kendine yabancılaşan emek, kendini kurban etmeyi "*bir onur kırılması çalışmasıdır. ...emeğin işçiye dışsal niteliği, onun işçinin kendi öz malı değil ama bir başkasının malı olması, işçiye ilişkin (ait) olmaması, işçinin emekte (çalışmada) kendine değil ama bir başkasına ilişkin olması olgusunda da görünür. Din de insan imgelemine, insan kafasının ve insan yüreğinin öz etkinliği değildir. Bir başkasına ilişkindir, kendi kendinin yitirilmesidir, bu etkinlik*" (**Marx, 1993**).

Sanayinin ilerlemeleri ise Marx'ın teknik gelişmeyi kolaylaştırmış olma değerini yadsımadığı özel mülkiyet altında gerçekleşmiş bulduklarından, insanların insanlaşmasına katkıda bulunacak yerde, insanın yabancılaşmasının daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. Çünkü sanayinin özel mülkiyet rejimi altında gelişmesi ile birlikte varlıklı ve varlıksızlar arasındaki sınıf savaşını kızıştırır. Bu durum emekçi sınıfların kapitalist sistem yerine insanlığı kurtaracak olan devrimci koşulları yaratma potansiyeline içkindir (Marx, 1993).

Marx'ın emek süreci analizinde esas gücü elinde tutan emekçinin olduğu ve sermayenin nihai olarak emekçiye bağımlı olduğu görülür. "Eşit haklarda son sözü kuvvet söyler. Ve böylece kapitalistin üretim tarihinde işgününün standartlaştırılması ve kendisini iş gününün sınırlarının belirlenmesi mücadelesi olarak ortaya koyar; bu toplam kapitalistle, yani kapitalistler sınıfıyla toplam işçi ya da sınıfı arasındaki bir mücadeledir" çalışma süresi her iki taraf için tam bir gerilim ve mücadele alanıdır (Marx, 2011).

"Emek gücünün değeri her metanın değeri gibi, üretimi için gerekli emek-zamanla belirlenmektedir" (Marx, 2011). Üretim sürecinde emekçinin harcadığı emek gücü zamanı iki kısımdan oluşmaktadır. Biri karşılığı ödenmiş emek-zamanı (gerekli emek), diğeri ise karşılığı ödenmemiş emek-zamanıdır (artı emek). Artı emek için harcanan zamanın gerekli emek için harcanan zamana oranı; "üretim sürecinde" artı değer yaratılmasını yani "emek sürecinde" sömürü oranını belirler. Sermaye sahibi kapitalistin amacı artı-değerin yaratılması ve artırılmasıdır. Kapitalist artı değer yaratılması için iki yol izler; biri mutlak artı değer, diğeri nispi (görelî) artı değerdir. Mutlak artı-değer iş günü süresini uzatılmasıdır. Nispi (görelî) artı değer için gerekli emek-zamanı kısaltılması ya emekçilerin tükettiği kullanım değerlerinin miktarlarının azaltılması ya da üretim organizasyonlarını, tekniklerini ve teknolojileri değiştirmek gerekir.

Sermaye birikiminin döngüsel süreci, her şeyin yüzeyde ve insanların gözü önünde gerçekleştiği gürültülü piyasanın yerine, üretim araçlarının sahibi ile emek gücü sahibini "İş Dışında Girilmez" ibaresiyle karşılaştığımız gizli üretim hanesine doğru" izlettiği yerde açığa çıkar (Marx, 2011). Üretim ilişkilerinin temelinde emek gücünün değerini düşürmeye ve aynı zaman da emek gücünün pazarlık gücünü çökertmeye eğilimli bir süreç yaşanırken emeğin yeniden üretim maliyetlerinin düşürülmesinin avantajlarını da sermaye birikimi için kullanır (Marx, 2011).

Kapitalist üretim temelinde nesnelleşmiş emeğe, sermayeye dönüşmesi ile birlikte bir üretim aracı haline gelen canlı emeğe, emretme ve sömürme araçlarına dönüştürme yetisini sermayeye kazandırır. Metanın bütün değer biçimlerinin paranın biçimlerine yaptığı gibi emeğin bütün güçleri, kendilerini sermayenin gücü olarak yansıtır (Marx, 2011).

"Sermayenin yerine getirdiği işlevler, sermayenin – canlı emeği soğurarak değerlendirilen değerinin, bilinç ve iradeyle yerine getirilmiş işlevlerinden başka bir şey değildir. Sermayeci sadece kişileşmiş sermaye, kişi olarak işlev görür, nasıl ki işçi kişileşmiş emekten başka bir şey değildir. Bu emek için eziyet, çaba demektir. Sermayeci ise, zenginlik yaratan bir töz olarak ait olur, nasıl ki bu haliyle gerçekte de üretim süreci içinde sermayeye katılmış bir bileşen, onun canlı, değişir etmeni olarak görünür. Bu nedenle sermayenin işçi üzerindeki hakimiyet araçları (ama yalnızca sermayenin kendisinin hâkimiyetinin araçları olarak) haline gelen metalar sırf üretim sürecinin sonuçları, o sürecin ürünleridir" (Marx, 2011)

Emek sürecinin, değerlendirme sürecinin aracı haline gelmesi ile birlikte kapitalist bu sürece, sürecin yöneticisi ve idarecisi olarak müdahale eder. Bu durum sermayenin biçimsel tahakkümünü içerirken, sermayenin gerçek tahakkümü ise buyruk ve zorlama, makinelere ve bilimin uygulanmasına uyulmasıdır (Marx, 2011).

Marx'ın ifadesiyle birikim süreci aynı zamanda "sermayenin gerçekleştirilme ve artırılma araçları olan yeni ücretli işçiler yaratılmasını içerir". Sürece, kadın ve çocuk nüfusu katarken "aynı zamanda nüfusun doğal büyümesinin artırdığı işçi kitlesi ona (sürece) tabi kılınır". Böylece sermaye "emek gücünün üretiminin kendisini, kendisince üretilecek insan kitlesinin üretilmesini sömürü ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlemektedir" (Marx, 2011). "Kapitalist üretim yalnız ilişkinin yeniden üretimi değil, gittikçe büyüyen ölçekte yeniden üretimdir ve kapitalist üretim tarzıyla birlikte emeğin toplumsal üretici gücünün gelişmesiyle aynı ölçüde işçinin karşısına yığılmış zenginlik, ona hükmeden zenginlik olarak, sermaye olarak büyür" (Marx, 2011).

Marx, 19. yüzyılda kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesinde işlev yüklenen liberal görüşün temsil ettiği ekonomi politika uygulamalarının açığa çıkarttığı durumları gözler önüne sermektedir (Marx, 1993):

"İktisatçılara göre emek, insanın doğa ürünlerinin değerini kendisiyle artırdığı tek şey... insanın etkin

mülkiyeti olduğu halde, aynı ekonomi politiğe göre ayrıcalıklı ve aylak tanrılardan başka bir şey olmayan toprak sahibi ile kapitalist, toprak sahibi ve kapitalist oldukları için her yerde işçiden üstündürler ve işçinin uyacağı yasaları onlar yaparlar...

Toplumun en gönençli durumu, dünyada ancak yaklaşık olarak erişilebilmiş ve burjuva toplumun olduğu gibi ekonomi politiğin de ereği olan bu ülkü için durgunluk, sefalet anlamına gelir.

Ekonomi politiğin proleterleri, yani ne sermayesi, ne de toprak rantı olan, sadece emekle ve tek yanlı ve soyut emekle yaşayan kişiyi, ancak işçi olarak göz önünde tuttuğu kendiliğinden anlaşılır. Öyleyse ekonomi politik, ilke olarak onun tıpkı herhangi bir beygir gibi ancak çalışabilecek kadar kazanması gerektiğini tanımlayabilir. Onu çalışmadığı zamanda insan olarak düşünmez, bu işi ceza mahkemelerine, hekimlere, dine, istatistik tablolarına, siyasete ve dilenciler çavuşuna bırakır."

Üretim sürecinde emek ile sermaye arasında yeniden üretilen ve pekiştirilen eşitsiz ilişki, giderek büyüyen artı emek kütesinin sorunlarını ortaya çıkartması, aşırı üretim krizini bertaraf etme çabasına içkindir. "Aşırı üretim" patlamasının sorumlusu bizzat sermayeninindir, çünkü üretim sürecinde emeğe tahakküm ve emeğin pazarlık gücünü kaybettirme mücadelesiyle açığa çıkar. Ancak 19. yüzyılda olduğu gibi çalışma ve yaşam koşullarının giderek güvencesiz hale gelmesi ile birlikte emeğin sermaye karşı güç mücadelesi başlar (Marx, 2011). Emekçilerin mücadelesinin devrimci nitelik kazanması ile birlikte "...burjuvazinin üretim yaptığı ve ürünleri mülk edindiği temelini kendisini burjuvazinin ayaklarının altından çekip alır." ifadesi ile güç ilişkisinde emeğin kuvvetini gösterir (Marx ve Engels, 2013). Bu paradoksun temeli, emekçilerin güçlenmesi ve güç mücadelesinin yükselmesi asıl iş yerinde, üretim sürecinde sermayenin krizinin nedeni olmaktadır (Arrighi, 2004). Sermayenin temel çelişkisi olan eşitsiz ilişkileri sürdürürebilmek için emek üzerinde mücadele araçları geliştirme çabasına ait tarihsel süreç haşmetiyle önümüzde durmaktadır.

Sermaye devir hızı sarmalında: Emek gücünün hayatta kalma mücadelesi

Tarihsel olarak sermaye mücadelesinde kârlılığın süreklilik göstermesi önemli bir yer tutmaktadır. Bunun için üretimdeki dönüşümün zamanını kısaltmayı araştırmak, esneklik arayışının temel unsurudur. Tarihsel kapitalist gelişim süreci; üretim, değişim ve tüketime mekânsal yeni bileşmeler

sunmanın yanı sıra yeni pazarlar, yeni emek arzı ve yeni hammadde kaynakları açan kapitalist stratejinin bir parçası olma konumunu sürdürür (Harvey, 1993). Bir başka ifade ile emek-sermaye çelişkisini aşmak için sermaye yeniden yapılanma süreçleriyle kendini var etmeye çalışır.

Kapitalistler için sermayenin devir hızı (üretim süreci ve dolaşım akışı) ne kadar hızlı ise o kadar yüksek kâr olacağı için "etkin mekânsal organizasyon" ve "toplumsal olarak gerekli devir süresi" kâr arayışı için ölçüt olmuştur. Bu nedenle de devir hızı sürelerinin kısaltılmasını sağlayacak her durum ve koşulun yaratılması, kapitalizmin sürekliliği için önemli olmuştur. Ne var ki süreklilik için kapitalistlerin engeller ile baş edebilmesi gerekmektedir. Bu engeller: i) Üretimde ve işgücü vasfında katılık, ii) Amorti edilmesi gereken sabit sermaye, iii) Pazarlamada karşılaşılan sorunlar, iv) Tüketimde görülen gecikme, v) Para dolaşımında dar boğazlar vb. Bu engellerin azaltılması için üretim ilişkilerinin düzenlenmesine ait tarihsel süreç önümüzde durmaktadır. Bunlar: i) Montaj hattı imalatı -Fordist üretim- (arabadan, buzdolabına, cam bardağa vs.), ii) Fiziksel süreçlerin hızlandırılması (fermantasyon, genetik mühendisliği vs.), iii) Tüketimde planlı biçimde eskimeye maruz bırakılma (moda, reklam, pazarlama tekniklerin değişimi), iv) Kredi sisteminin kolaylaştırılması (elektronik bankacılık, kredi kartları vs.) gibi yeniliklerin yaratılmasıdır (Harvey, 1999).

Sistem, birikim sorununa çözüm bulabilmek için kendi ayırt edici tarihsel coğrafyasını yaratmaktadır. Ancak basit şekilde ele alındığında sistemin gelişim güzergahının tahmin edilmesi, spekülasyon temelli olmasından dolayı, mümkün olmaz. Çünkü yeni ürünler üzerinde spekülasyon, yeni teknolojiler üzerinde spekülasyon, yeni mekânlar, mahaller ve bölgeler üzerinde spekülasyon, yeni emek süreçleri -Post Fordist üretim- (aile emeği, fabrika sistemi, kalite çemberi, işçi katılımı vs.) ve benzerleri üzerinde spekülasyon ortaya konularak kâr elde etmenin bir çok yolu bulunmaya çalışılır (Harvey, 1999).

Spekülatif faaliyetlerin ussallaştırılması ise "Kârlı mıydı?" sorusuna verilecek cevapla gerçekleşebilmektedir. Dünya ekonomisinin koskoca mekânlarında, bu soruya farklı tekil sermayeler, farklı cevap verirler. Sonra yeni bir spekülatif dalga bir öncekini önüne katarak, yeni cevaplar eskisinin yerini almaya başlayabilir. Çünkü sanayileşme ve kapitalistleşme sürecinin eğilimleri başlangıç koşulları, insan faaliyetleri ve hayal gücündeki en ufak

değişiklik, görünüşte sonsuz sayıda farklı görüşler üretebilmektedir. Ancak sıvı dinamiğinin yasaları gibi sermayenin dolaşım yasası bir işgücü pazarından ötekine bir meta üretim sisteminden diğerine, bir ülkeden ötekine ve bir haneden diğerine değişmezliği içerir (**Harvey, 1999**). Harvey'in çok net bir şekilde ifade ettiği gibi sermaye dolaşım farklılığının (ise) New York'daki Hudson nehri ile Londra'daki Times nehri arasındaki farklılık kadar farklıdır (**Harvey, 1999**).

Sermaye yeni olarak sunduğu faaliyetleri hem doğrudan fabrikada, tarlada, ofiste, kurumlarda hem de ulaştırma ve iletişim ağlarında toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi taktiği ile yapar. Eğer sermaye üretilecek ise bu toplumsal ilişkilerin işbirliğine ve elbirliğine dayalı olarak şekillenmesi gerekir. Marx'ın ortaya koyduğu gibi sermayenin *biçimsel* ve *gerçek* tahakküm yoluyla gerçekleşir. Bu bazen çıplak güce, zora ve teknik düzenleme tarzlarına dayalı olarak başarılabilir, ama çoğu zaman güvene, sadakate ve işçinin potansiyel gücüne teslim etmekle birlikte onu sermayenin amaçlarına göre ince ince şekillendiren karşılıklı bağımlılık biçimlerini de işine sokmak gerekir. Ancak ve ancak sermayenin üretilmesi ve yeniden üretilmesi koşuluyla, işçi hareketine oldukça yaygın belirli yetkileri, hatta madde avantajları da tanıdığı alandır (**Harvey, 2012**).

Öte yandan toplumsal yeniden üretim sürecinde hanede, tarlada, fabrikada, büroda, mağazada, inşaat alanlarında olduğu gibi mekân, yer ve insan ürünü çevre üretimi konusunda toplumsal mücadeleler, sermaye birikiminin önünde daima var olan ve kapitalizm ayakta kalacaksa etrafında dolaşılması gereken potansiyel bir blokaj faktördür (**Harvey, 2012**).

Dünyada 1848 ve 1968 emekçi sınıfların devrimci hareketleri bize, kapitalizmin sürekliliğinin sağlanmasında emek ve sermaye arasındaki güç ilişkilerinde karşılıklı kuvvetler alanında son sözün söylenmesinde gerilim hattındaki sınıf çatışmasının ve mücadelenin belirleyici olduğunu göstermektedir. Fransa'da 2-4 Mart 1848 Kararnamesine göre "İşçilerin alt işverenler tarafından çalıştırılması ya da simsarlığı yasaklanmıştır". Öte yandan bugün de Fransa İş Kanunu'nda "... işçi teminine yönelik tüm kâr amaçlı ticari işlemler ya da işçi simsarlığı yasaklanmıştır. (İş Kanunu, madde L125.3). Ancak Fransa'da bir buçuk yüzyıldır var olan yasalar "esneklik" gerekliliğiyle çelişki içinde kalır. Tüm geç kapitalistleşmiş ülkelerde olduğu gibi Fransa'da da 1970'lerin sonundan itibaren "esneklik" kelimesi,

işyerlerinin yeniden yapılandırılmasının sloganı haline gelirken, kamu güçleri ve patronlar tarafından ekonomik büyümenin kriteri sayılıp "yeni bir değer" olarak yüceltilir. Thébaud-Mony, soyut terim olan esnekliğin, görünen gerçekleri gizlediğinin altını çizirken emek gücü üzerindeki tahribatı çok net olarak ortaya koymaktadır. Bunlar: İş yoğunluğunun artırılması, iş kolektiflerinin parçalanması, işten çıkarmalar, işsizliğin yapılaşması ve iş sözleşmelerinden doğan haklarda özellikle alt işveren ve geçici iş uygulamalarıyla yaratılan erozyondur (**Thébaud-Mony, 2012**).

Sermaye önündeki engelleri kaldırmanın en etkin noktası da çevresel ve sağlıkla ilgili yasal düzenlemelerin olmadığı ve emek gücünün çok daha ucuz olduğu ülkelere doğru riskli üretimlerinin kaydırılmasıdır. Thébaud-Mony'nin Fransa-Brezilya ortak program çerçevesinde incelediği çalışmasında Fransa'da sermayenin riskleri denetim altına almak için yatırım yapmak yerine alt işverenler ile çalışmanın ya da üretimin başka ülkelere kaydırmanın tercih edilmesi madalyonun diğer yüzü olduğunun altını çizer (**Thébaud-Mony, 2012**).

Bugün "küreselleşme" adıyla andığımız şey baştan itibaren sermaye sınıfının amaçları arasında olmuştur. Öyle bir dünya ki sermaye hep daha hızlı dolaşır ve etkileşimin mesafeleri sıkıştıkça sıkışır. Rekabetin zorlayıcı eğilimleri (bunlara sık sık direnilir) hem sermayeleri hem de devletleri teknolojik ilerlemenin yanı sıra, mekân ve zaman üzerinde daha güçlü bir kontrol yoluyla da avantajlar aramaya iter. Bunların birinde ya da ötekinde üstünlük de ekonomik, politik ve askeri yararlar da getirir. Buradan hareketle, sermayenin karşı karşıya kaldığı her soruna bir teknolojik ya da zamansal-mekânsal çözüm olduğuna dair fetiş inanç hâkim hale gelir (**Harvey, 2012**). Çünkü emek, belirli mekânlarda gerçekleşir ve belirli zaman devrelerinde harcanır. Zaman ve mekânın emeğin can alıcı boyutları olması sermaye için artı değer yaratması açısından kritik öneme sahip olmasından kaynaklanır.

Sermaye birikimi süreksizliğini aşmak adına her çareye başvururken süreklilik arayışına cevap olacak, hem iktidarın hem de toplumun tüm kesimlerinin anlam dünyalarının yeniden üretimini sağlayacak ekonomi politikalara ihtiyaç duyar. Günümüzün ekonomi politikası da neo liberal ekonomi politikalarıdır (**Ercan, 2008**). Hem tekil hem de dünya ölçeğinde sermaye hareketliliğini sağlamak adına 1980'li yıllarda "Washington Uzlaşması" adı verilen birbirinden farklı organizasyonları olan küresel

kurumlar da (IMF, WB, OECD, GATT vs.) neo liberal politikalar kapsamında uygulamalar konusunda aynılaştırıldı. Aynılaştırmanın ilkeleri şunlardır: Mali disiplin, kamu harcamalarında azalma, vergi reformu, finansal serbesti, rekabetçi döviz kuru, ticaret serbestisi, doğrudan yabancı yatırıma açık kapı, kamu hizmetlerinin ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, serbest piyasa ve mülkiyet haklarının güvence altına alınmasıdır.

Neo liberal politikalar, neo klasik iktisadi teorinin devşirmesinden doğmaktadır. Neo klasik teori kapitalizmin sömürücü köklerini gizler ve doğallaştırır. Çünkü emeği toprak ve sermaye gibi diğer "teknik girdiler"e benzer şekilde üretimin bir diğer faktörü olarak görür. 19. yüzyılın klasik liberal ekonomi politikalarına içkin olan neo liberal politikalar emekçilerin toplumsal yeniden üretimini içinde sermaye birikimi için hayati önemde olan hane içine hapsedilmiş kişisel, cinsiyetsiz bir süreç olarak gördüğü gibi doğayı da dışsallık olarak görür. Liberalizmin piyasa eksenli bireysel eşitlik ve özgürlük fikirlerine yaptığı vurguyla, kapitalizmin sınıf ilişkilerini, çatışmalarını ve sömürsünü gizler. Bununla birlikte neo liberalizm devletin geri çekilmesine yol açmaz; aksine, devletin sermaye birikiminin gelişen ihtiyaçlarına cevap verecek şekillerde yeniden yapılanmasına dayanır (**Marois, 2014**).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2010 yılı çalışma raporunda 1980-2007 döneminde 24 ülkede toplam katma değer içerisinde toplam çalışma bedeli olan ücret oranı 17 ülkede özellikle imalat ve inşaat sektöründe düşerken finans, emlak, kiralama ve işletme hizmetlerinde artmıştır. Öte yandan kârların, ücretlerin görece düşüşünün ve düşük ücretli güvencesiz (prekarya) istihdamın atmasının bir sonucu olarak arttığına işaret edilmektedir (**Fuchs, 2015**). Öte yandan dünyada neo liberal politikalar ekseninde esnek ve güvencesiz çalışma koşulları giderek yükselir. Bu koşullar: Uzun süreli iş bulamama, iş güvencesinin olmaması, sağlık ve iş güvenliliğinin olmaması, vasıf olanaklarına ulaşamama, mesleksizleşme, sabit ve yeterli gelir güvencesine sahip olamama, sendikasılaşma ve emek gücü pazarında örgütlü temsilden yoksunluktur. Emekçi sınıflar güvencesizlik temelinde ortaklaşırken ve git gide genişler (**Oğuz, 2012**).

Güvencesizliği açığa çıkararak esnek istihdam politikaları, esnek iş sözleşmeleri ve çalışma sürelerinde esneklik olmak üzere ikili içeriğe sahiptir. Esnek iş sözleşmeleri; belirli süreli iş sözleşmeleri, kısmi süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma, geçici istihdam

büroları aracılığıyla geçici iş ilişkisi, iş paylaşımı, uzaktan çalışma ve geçici iş ilişkisidir. Çalışma sürelerinde esneklik ise denkleştirme süresi, telafi çalışması, kısa çalışma ve esnek zaman modelidir (**Koşar, 2014**).

Esnek istihdam politikalarının başta ABD, İngiltere olmak üzere İspanya, Yunanistan'da gelir adaletsizliğini derinleştirdiği, eğitimde fırsat eşitsizliğini artırdığı, beceri kazananlarının ise daha yüksek gelir gruplarına ait olduğu eşitsiz sınıf, cinsiyet, etnik, ırk temelli ayrıştığı ortaya konulur (**Mythen, 2005**).

Öte yandan toplum kavramının bugün enformasyonel (bilgi) iletişim teknolojilerine atıfla inşa edilebileceği fikri de bir yanılsama yaratmaktadır. Üretimin enformasyonel güçleri de sınıf ilişkilerine içkindir. Bir başka ifadeyle enformasyon teknolojilerinin (üretim aygıtlarının parçası olarak) ve bilgi işinin (zihinsel ve iletişimsel özelliklerin elle yapılmasına ilişkin özellikleri üzerinde hâkimiyet kurduğu emek bileşimiyle nitelenen) ekonomik üretimin ayırt edici özellikleri olarak tesisi, artı değer sömürsünü genişletmenin, değişken ve sabit sermayeyi küçültmenin stratejisidir. Bu stratejinin yardımıyla emek süreci, dünya ölçeğinde saçılmasına olanak sağlanmasıyla emek tek bir mekânda sınırlandırılmıyormuş olmaz, altsözleşme ilişkisiyle fason ve taşeronlaşmayla emek süreci yerkürenin etrafına yayılmış birbiriyle bağlantılı birçok mekânda gerçekleştirilebilir (**Fuchs, 2015**). Ne var ki dünya ölçeğinde fasonlaşma ve taşeronlaşma daima maliyetlerin en düşük olduğu yerde var kalmaya devam etmesiyle her geçen gün emeğin kazanmış olduğu hak ve menfaatlerin yok edildiği adacıklar, keşfedilmektedir (**Güler-Müftüoğlu, 2008**).

Geç kapitalistleşen Türkiye, kapitalistleşme ve sanayileşmeye dayalı gelişmeyi küresel kapitalizme entegrasyonu tamamlama çabası altında olup dünyada olduğu gibi eşitsiz ilişkileri yeniden ve yeniden üretir. Küresel kapitalizmin veçhesinde IMF ve Dünya Bankası'nın yeni liberal politikaları içeren Yapısal Uyum Programı çerçevesinde 24 Ocak 1980 tarihinde ihracata dayalı sanayileşme modeline geçiş kararı alınır. Ancak bu modelin, emekçileri yıkıma uğratacak olması nedeniyle güçlü emekçi muhalefetinin olduğu bir ortamda gerçekleştirilememesi, 12 Eylül 1980 askeri darbe yani ve şiddet ve baskı sonrası hayata geçer.

1980'li yıllar emek piyasası ve emek gücünün katılığı söylemi döneme damgasını vurur ve işsizlik, güvencesiz çalışma koşulları, taşeron-fason altsözleşme ilişkilerine dayalı üretim ilişkileri, tarımın

tasfiyesi, yükselen kimlik çatışması güvenlik gerekçesi ile zorla boşaltılan köyler ve iç göç, en az ücretle geçinme, güvencesiz gelir, geçici çalışma yaygınlaşır. 1980'li yıllar büyük sermaye grupları için esnekleşen emek gücü kullanımı daha çok birikim havuzu yaratırken bu havuzu besleyecek, altsözleşme ilişkisiyle daha geniş olarak küçük ve orta boy işletmeleri denetim ve kontrol altına almaya başlarlar. Böylece özellikle büyük sermaye grupları hem dışarda, hem de içerde üretken yatırımları artırarak süreçten kazançlı çıkarlar (Öztürk, 2011). İşletmelerin %98'i, istihdamın %65'ni gerçekleştiren küçük ve orta boy işletmeler için yerli ve yabancı şirketler ile girdikleri dikey hiyerarşik bağımlılık ilişkileri ile varlık ve yokluk mücadelesi sonrası çok sayıda eleştiriler. Ancak çok sayıda elemeyi gerçekleştirmesine katkı verecek küçük ve orta boy şirketlere teşvik sistemi pompalanacaktır. Öte yandan küçük ve orta boy işletmelerin esnek emek gücünü üretmesi-içermesi ve kriz koşullarını emici işlev görmesi; uluslararası, ulusal ve yerel sermaye için üretim ilişkilerinin vaz geçilmez yapılar (Güler-Müftüoğlu, 2014).

2002 yılından günümüze değin Hükümet görevini sürdüren AKP, neo liberal politikalarla bezenen muhafazakârlık anlayışı çerçevesinde eşitsiz üretim ilişkilerinin kurum ve kurallarıyla inşasını gerçekleştirir. Bu dönemde büyük sermaye grupları hem içerde, hem de dışarda "küresel oyuncu" olarak yatırım alanını daha da fazla genişletirler. Bu genişlemede küresel kapitalizme entegrasyon için çözüm odaklı politikalar (2014-2018 Kalkınma Planı, Orta Vadeli Program vs.) strateji ve eylem planları (Türkiye Sınayi Stratejisi, Ulusal İstihdam Stratejisi, Sosyal Güvenlik Koruma Stratejisi, KOBİ Eylem Planı vs.) üretilerek uygulama alanı yaratılır.

2015 Ocak TÜİK verilerine göre işsizlik yüzde 11,3'dür. DİSK-Ar'ın araştırmasına göre resmi işsizlere, umudu olmadığı için ya da diğer nedenlerle son 4 haftadır iş arama kanallarını kullanmayan işe başlamaya hazır olduğu halde bu nedenle işsiz sayılmayanlar da (umutsuzlar ve diğer) dâhil edildiğinde işsizlik oranı yüzde 18,5 olarak gerçekleşir. İşinden memnun olmayan ya da daha fazla çalışmak istediği halde düzgün işler bulamadığı için çaresiz kısa süreli işler yapanlar (eksik ve yetersiz istihdam edilenler) ilave edildiğinde işsizler, gizli işsizler ve çaresizlerin yedek emek gücü ordusu içindeki payı yüzde 22,0'dır. Geçici bir işte çalışıp iş bittiği için işsiz kalanlar, toplam işsizlerin yüzde 38'sini oluşturur. 15-24 yaş grubunu içeren genç işsizlik oranı ise yüzde 30'dur. Türkiye'de haftalık çalışma

süresi Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslandığında 12 saat daha fazla iken, 5 kişinin yapacağı işi 4 kişi yoğun ve sıkıştırılmış saatlerde yapmaktadır (disk.org.tr, 2015). Dolayısıyla hem mutlak, hem nispi artı değer yaratılıyor demektir.

Öte yandan yaklaşık 15 milyon kişi bankalara borçlu olup, kredi kartı yasal takibe girenlerin sayısı geçen yıla göre 15 bin artarak 2.01 milyon olmuştur. Asgari ücret Ocak 2015'de net 949,07 TL'dir. Ancak Türk-İş'in yapmış olduğu araştırmada dört kişilik ailenin açlık sınırı 1,307 TL olup, yoksulluk sınırı 4,259 TL'dir. Yaklaşık 24 milyon kişinin çalıştığı Türkiye'de çalışanların yüzde 50'si kayıt dışı çalışırken sendikal örgütlülük ise yüzde 4,5'dir. AKP Hükümetinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2015 Bütçe Programı içinde yer alan verilere göre 2012 yılında 6 milyon 768.126 olan yoksul hane sayısı, 2014 yılında 8 milyon olmuştur. Sadaka hizmetine dönen sosyal güvenlik mekanizmasının hak olmaktan çıkıp sosyal koruma stratejisine bürünmesiyle sefalet muhtaçlık sarmalı da genişlemektedir.

İşsizlik, düşük ücret, yoğun ve uzun saatler çalışma, borçluluk, yoksulluk; en kötü işlerde örgütsüz ve güvencesiz çalışmaya razı olmayı beraberinde getirirken, insan onuruna yakışır iş, ulaşılmaz kılınır. Böylece ücret ve sağlık arasında tercih yapma durumunda kalan emekçi, bu durumu bir toplumsal sorun olarak değerlendirmemeye başlar. Artık sorun toplumsal değil, emekçinin bireysel sorunu olmuştur.

TÜİK 2013 verilerine göre Türkiye'de her saat, 80 işe bağlı risk yaşanırken yılda 706 bin işçi bu risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Yaşanan her on işe bağlı risklerin sadece biri SGK kayıtlarına yansımaktadır. Son yayınlanan SGK istatistiklerinde 2012 yılı için işe bağlı yaşanan risk sayısı sadece 74 bin 871 iken TÜİK 2013 verilerine göre bu rakam 706 bindir. İki veri arasında zamansal uyumsuzluk bulunsa da aradaki fark 9,5 kat olup enformel çalışmanın ne kadar yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. İSİG Meclis'in Mayıs ayında yapmış olduğu açıklama 2015 yılının ilk üç ayında en az 482 emekçi iş cinayetinden dolayı yaşamını kaybettiğini ve Mart ayında kadın 9 işçi, erkek 121 işçi, 6 göçmen işçi (4'ü Suriyeli, biri İran, biri Türkmen) yaşamını kaybetmiş olduğunu ortaya koymaktadır¹. Öte yandan 2013-2015 yılında en az 113 çocuk işçi iş cinayetinden dolayı hayattan koparılmıştır². 19. yüzyılda olduğu gibi en kötü çalışma koşullarına itilen eşitsiz ilişkilerin en altında yer alan çocuk, kadın ve göçmenlerin, bugünde aynı

biçimde çalışıyor olmaları üretimin dün de, bugün de kâr uğruna gerçekleşiyor olmasıdır.

Sermaye düzeni aynı zamanda neoliberal politikalar vasıtasıyla devlet eliyle kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesiyle kendisine yeni değerlendirme alanlarını yaratmaktadır. Bunun en çarpıcı olanı insanın temel ihtiyaçlarından biri olan sağlığın özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesidir. R. Luxemburg'un ifade ettiği gibi "kapitalizm, kapitalist olmayan toplumsal organizasyonlara ihtiyaç duyar" ve "sermaye... alanlar ve toplumsal örgütlenmeler üzerinde egemenlik sahibi olmak için elinden geleni yapar" (Fuchs, 2015).

Türkiye'de 2003 yılından beri Sosyal Güvenlik Kuruma Stratejisi kapsamında Genel Sağlık Sigortası ile birlikte Kamu Hastaneler Birliği, sağlık çalışanlarının sözleşmeli istihdamı, sağlık ve yardımcı sağlık personeli tarafından yerine getirilen hizmetlerin taşeron usulü satın alınması gibi uygulamalar hayata geçirilir. Bunun yanı sıra sağlık çalışanlarının performansına göre ücret ödemeleri, esnek çalışma saatlerinin uygulanması ile birlikte sağlık hizmetlerinin sunumunun rekabetçi ortam yaratılarak kapitalist ilişkilerin yeni rotası belirlenir. Toplumsal yeniden üretimin en temel konularından biri olan sağlık, parasallaşması ile birlikte sağlık hizmeti alacak olanların maliyet hesabına düşmeleri, parası olanın iyi hizmet, olmayanın ise sağlık hizmeti alamamaya mahkûm bırakılmasını beraberinde getirmektedir.

Sağlık metalaştıkça, sağlık emekçilerinin artı değer sömürüsü artmakta sağlıkçıların sağlığı esnek birikim koşullarına terk edilmektedir. ÇAPA İşçi Sağlığı Meclis'inin 2015 Raporu sağlık alanının sömürü koşullarını belgeler niteliktedir. Raporda güvencesiz, esnek, emek yoğun çalışma biçimleri, 2003 yılında hekime başvuru ortalaması 2,5 iken 2012 yılında bu rakam 9'a çıkmasından da görülebileceği gibi, artarak devam eden sağlık talebiyle birlikte sağlık hizmetlerinin niteliksizleştirilmesi, sağlık çalışanlarının çalışırken hastalandığı ve çalışırken öldüğü ortaya konulmaktadır. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclis'inin iş cinayetleri raporuna göre 2014 yılında Sağlık ve Sosyal Hizmetler İş kolunda en az 28 emekçi yaşamını kaybetmiştir.

Rapora göre İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesi'nde son üç yıl içinde iki taşeron işçi iş cinayeti nedeniyle hayatını kaybeder. Bunlardan biri zorla kanalizasyon taşkınına müdahale ettirilmesi sonucu karaciğer yetmezliği nedeniyle diğeri ise hiçbir güvenlik önlemi alınmadan yaptırılan klima

montajı esnasında altıncı kattan düşerek hayatını kaybeder. Ayrıca Raporda Sağlık Bakanlığı'na bağlı 100 bin güvencesiz taşeron işçinin sağlık alanında çalıştığı ifade edilirken, Hastanede 370 temizlik işçisi çalıştığı daha az kişiye daha çok iş yaptırılarak yoğunlaştırılmış çalışma biçimi uygulandığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte 2015 yılı ilk iki ayında 10 temizlik işçisi iğne batması, cam kesimine bağlı iş kazası yaşarken 5 bine yakın sağlık çalışanın bulunduğu Hastanede her yıl yüzlerce benzeri iş kazası yaşandığına işaret edilmektedir. Öte yandan sağlık emekçileri kan ve vücut sıvılarıyla buluşucu, kesici, delici alet yaralanmalarına, kas iskelet sistemi yaralanmaları, tehlikeli kimyasallara ve şiddet gibi ciddi iş kazalarına maruz kalmaktadırlar. Tüm bunların yanı sıra Hastane bünyesinde "iş sağlığı ve güvenliği eğitimi"nin bir özel şirket tarafından satın alınmasıyla gerçekleştirilen eğitimde "yanlış bilgilendirmeler içeren ve niteliksiz göstermelik eğitim olduğuna dair" itiraz edilir. İtiraz eden doktora Hastane yönetimi tarafından soruşturma açılır ve "eğitim faaliyetlerini engelleme" suçundan dolayı "kademe ilerlemesinin durdurulması" önerisinde bulunulur. Ancak sendikalar, meslek örgütleri ve öğrenciler "Kademe Durdurmak" yerine "Meslek hastalıklarını-Güvencesiz Çalıştırmayı-İş Cinayetlerini ve Taşeronlaştırmayı" Durdurun" diyerek tepki ve eylemlerini yaparlar. Raporda ÇAPA'da yürütülen mütevazı mücadelenin kapsam ve boyutunun artırılarak emek örgütlerinin tümünde hayata geçirmek zorunda olduğunun altı çizilirken, neredeyse bir yılı dolacak olan BEDAŞ Enerji-Sen işçilerinin can güvenliği talebiyle yürütülen direnişin önemine dikkat çekilmektedir.

Sermaye düzeninin yarattığı tahribat kârlılığı şaha kaldırırken emekçilerin can güvenliği maliyet konusu olup emekçilerin yaşam hakkı ellerinden alınmaktadır. Sağlıktan madene, inşaattan enerjiye, tarımdan sanayiye her alanda işçi sağlığı mücadelesini emeği örgütleyerek emek sürecine müdahale eden bir sürece dönüştürmek "hayati" öneme sahiptir. Daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak istiyorsak topluma, doğaya ve insana uygun üretimi örgütlememizin de, bir o kadar "hayati" öneme sahip olduğunu bilmemiz gerekiyor.

Sonuç yerine

Toplumsal ilişkilerin bugün geldiği noktayı anlamak ve de net bir kavrayışa sahip olmamız için üretim ilişkilerini eleştirel ve diyalektik yöntemle irdelememiz "hayati" öneme sahiptir. Bunun nedeni bugünün dünyasında insan, doğa ve toplumun tahribatının yarattığı yıkımla

karşı karşıya olmamızdır. Bu yıkımın orta yerinde de daha iyi yaşam koşullarına sahip çok küçük bir zümrenin varlığı, eşitsizliğin derinleşerek artıyor olması, yaratılan zenginliğin kime ait olduğu sorusunun köklerine bakmamıza olanak sağlayan eleştirel diyalektik düşüncenin hala geçerliliğini koruduğunu görmekten geçiyor. Üretim ilişkilerinin tarihsel kökenleri ile ilişkisel ve bütünsel açıklamasının toplumların sınıfsal yapılarını görünür kılınmasını sağlaması ile sınıflı toplumun eşitsiz güç ilişkilerinin yarattığı üretim biçimi olan sermaye (kapitalist) düzeninin varlığını görürüz.

Sermayenin bir kişilik olmadığı emek, para ve metadan oluşan toplumsal ilişkilerin bir ürünü olduğunu bildiğimizde esas zenginliğin sahibinin, sermayenin emeği nesneleştirilmiş ve emeğine yabancılaştırılmış, emeğinin sermaye ve metadan oluştuğunu fark ettirilmeyen emekçi yığınlarına ait olduğunu kavrarız. Sermayenin toplumsal güç, tahakküm, emretme ve sömürü araçlarına dönüştürülmesi; nesneleşmiş emeğin sermayeye dönüşmesi ile birlikte bir üretim aracı haline gelen canlı emek tarafından kazandırılır. Dolayısıyla sermayenin gücü olarak yansıyanın ardında yer alan asıl gücün emeğe ait olduğunu kavrarız. Esas mücadele, sermaye sınıfı ile olan mücadeledir. Sermayenin birikim yaratma mücadelesi, her daim emekçi kitleler yaratılarak emekçi yığınlarının söğürülmesiyle varlığını sürdürme kapasitesini artırma çabasıdır. Sermaye birikim kapasitesini artıracak her türlü uygulamayı yerine getirecek koşulları yaratacak toplumu uyumlaştıracak politik araçları tarihsel olarak benimsediğine tanıklık etmekteyiz.

Neo liberal politikalar, sermayenin önündeki engelleri kaldıran araçlar olup, emeği ve doğayı nesneleştirilmesine olanak sağlayarak, sınıf çelişkilerini, çatışmasını ve mücadelesini görünmez kılmaktadır. Böylece sermaye, her şeyin sorunsuz işlemesine olanak sağlayacak şekilde, emeğe ve doğaya hükmeder. Esas sorun neo liberal politikalar değil, çözüm sosyal devlette de değil ve de merhametli sermayeler arayışında da değil. Esas sorunun kaynağı sermaye düzeninin kendisidir. Sorunun çözümü örgütlü mücadele, birleşik emek örgütlenmelerinin yerel, ulusal ve uluslararası ittifakları ve siyasi mücadeleden geçmektedir. Gramsci'nin Torino merkezli Ordine Nuovo'nun 1 Mayıs 1919 tarihli birinci baskısında geçen sözü her şeyi özetlemektedir: "Kendinizi eğitin, zira bütün bilginize ihtiyacımız var. Kendinizi harekete geçirin, zira bütün şevkinize ihtiyacımız var. Kendinizi örgütleyin, zira bütün gücünüze ihtiyacımız var".

Dipnotlar

1. http://www.guvenlcalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=14048:1-mayista-is-cinayetlerini-durdurabilmek-icin-ulkemizin-dort-bir-yaninda-alanlardaydik-2015-nisan-ayinda-en-az-130-isci-yasamini-yitirdi&catid=152:haberler&Itemid=141
2. Ayrıntılı bilgi için bkz: http://www.guvenlcalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=13920:son-iki-yilda-en-az-113-2015-yilinin-ilk-dort-ayinda-ise-en-az-9-cocuk-isci-is-cinayetlerinde-yasamini-yitirdi-isig-meclisi&catid=152:haberler&Itemid=141. Türkiye'de her bin işçi için yılda 4-12 yeni meslek hastalığı beklentisi üzerinden değerlendirme yapılarak her yıl yaklaşık 100 bin ile 300 bin arasında işçi meslek hastalığına yakalandığı tahmini yapılmaktadır. Meslek hastalıklarına bağlı ölümler, iş kazasına bağlı ölümlerin yaklaşık 5-6 katı olduğu tespiti göz önüne alındığında Türkiye'de her yıl en az bin 500 işçi iş kazalarına bağlı hayatını kaybediyorsa en az 9 bin işçi meslek hastalığına bağlı hayatını kaybetmektedir. Dünyada tüm kanserlerin yüzde 10'unu, işe bağlı kanserlerdir. Türkiye kanser haritası incelendiğinde her yıl yaklaşık 150 bin yeni kanser teşhis edilirken, Türkiye'de her yıl en az 15 bin emekçi işe bağlı nedenlere bağlı kansere yakalandığı sadece tahmin edilmektedir. Çünkü Türkiye'de işe bağlı kanser tanısı almış olgu bulunmamaktadır. Oysaki AKP Hükümeti'nin 2009-2013 Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Politika Belgesi'nde "beklenen ancak tespit edilmemiş meslek hastalığı vakası tespitinin yüzde 500 artırılması" hedeflendiği belirtilmektedir. Ancak ve ancak devletin belirttiği hedefin çok uzağına düşülmüş olduğunu görmek hiç de şartırcı olmasa gerek (Canıvar, 2014).

Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015) 2015 Bütçe Raporu.*
- Arrighi G., T.K. Hopkins ve I. Wallerstein (2004) Sistem Karşıtı Hareketler, Metis Yayınları, İstanbul.*
- Canıvar, C. (2014) Türkiye'de Meslek Hastalıkları Tanı Sistemi, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı: 51-51, (Ocak-Haziran) (39-42).*
- ÇAPA İşçi Sağlığı Meclisi (2015) 2015 Raporu.*
- Ercan, F. (2006) Değer Teorisi: Kapitalizmde İçsel İlişkilerin Örgütleyicisi, Kapitalizmi Anlamak, Der: D. Yılmaz, E. Akyüz, F. Ercan, K.Y.Yılmaz, Ü.Akçay, ve T.Tören, Dipnot Yayınları, Ankara.*
- Ercan, F (2008) Türkiye'yi Anlamak: Bir Çerçeve Denemesi", Toplum ve Hekim, (Eylül-Ekim), Cilt: 23, Sayı: 5*
- Fuchs, C. (2015) Dijital Emek ve Karl Marx, Çev: T.E. Kalaycı ve S. Oğuz, Notebene Yayınları, Ankara.*
- Güler-Müftüoğlu, B. (2008) Firmalar Arası Değişim İlişkisi: Fasonlaşma ve Taşeronlaşma, Toplum ve Hekim, Cilt:23, Sayı: 4, (243-253)*
- Güler-Müftüoğlu, B. (2014) Üretim Sürecinin vazgeçilmezi: Esneklik: Var ve Yok ettikleri Üzerine Bir Çerçeve, Türkiye'de Esnek Çalışma, Haz: Ö. Müftüoğlu ve A. Koşar, Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul.*

- Harvey D.** (1999) *Postmodernliğin Durumu*, Çev: S.Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D.** (1993) *Esneklik Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?*, *Toplum ve Bilim*, 56-61 Bahar
- Harvey, D.** (2010) *Sermayenin Muamması*, Çev: S.Savran, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- disk.org.tr** (2015) <http://www.disk.org.tr/2015/05/disk-arissizligin-girdabinda-kadinlarmgencler-ve-gecici-isciler-var/19.05.2015>
- Koşar, A.** (2014) *Ulusal İstihdam Stratejisi Bağlamında Esnekliğin Türkiye Stratejisi, Türkiye’de Esnek Çalışma*, Haz: Ö. Müftüoğlu ve A. Koşar, *Evensel Kültür Kitaplığı*, İstanbul.
- Marois, T.; L. Pradella** (2014) *Giriş- Kutuplaştıran Kalkınma: Neoliberalizme Karşı Alternatifler Bulmak ve Kriz, Kutuplaştıran Kalkınma: Neoliberalizme Karşı Alternatifler Bulmak ve Kriz*, Çev: B. Baysal, *NoteBene Yayınları*, Ankara.
- Marx K.** (2011) *Kapital I*, Çev: M. Selik ve N. Satlıgan, *Yordam Kitap*, İstanbul.
- Marx, K.** (1993) *1844 El Yazmaları –Ekonomi Politik Felsefe*, *Sol Yayınları*, Ankara.
- Marx, K. ve F. Engels** (2013) *Komünist Manifesto*, Çev: N. Satlıgan, *Yordam Kitap*, İstanbul.
- Mythen, G.** (2005) *Employment, individualization and Insecurity: Rethinking the Risk Society Perspective*, *The Sociological Review*
- Oğuz, Ş.** (2011) *Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan “Prekarya”ya mı?*, *Mülkiye*, Cilt:XXXV, Sayı:271
- Ollman, B.** (2006) *Diyalektiğin Dansı*, Çev: C. Saraçoğlu, *Yordam Kitap*, İstanbul.
- Öztürk, Ö.** (2011) *Kriz ve Türkiye’nin “Kalkınma Perspektifi”*, *İktisat Dergisi*, Sayı 550, (83-94)
- Thébaud-Mony, A.** (2012) *Çalışmak Sağlığa Zararlıdır*, Çev: A. Güren, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul.